

STANISŁAW RUSSOCKI (Warszawa)

Przyczynek do historii projektu kodyfikacji Macieja Śliwnickiego

W związku z ukazaniem się artykułu Jolanty Dworzaczkowej, wzbogacającego mało dotąd znaną historię projektu kodyfikacji Macieja Śliwnickiego*, pozwalam sobie uzupełnić go przez podanie do wiadomości nieznanego dotąd dokumentu, rzucającego nowe światło na poruszaną kwestię. Jest to przywilej Zygmunta I dla arcybiskupa gnieźnieńskiego Jana Łaskiego, głównego inspiratora i protektora dzieła Śliwnickiego, w którym zezwala on na wprowadzenie do miast i wsi należących *ad mensam archiepiscopalem*, *Ius Polonicum Sigismundium (civile seu urbanum)*, uchylając równocześnie dla nich moc obowiązującą zarówno prawa polskiego, jak też magdeburskiego, chełmińskiego i średzkiego. Dokument ten, o ile mi wiadomo, zachował się tylko w księgach Metryki Koronnej.

Treść dokumentu jest następująca:

Kraków sejm 2 IV 1494.

Ius Polonicum quo civitates et oppida ad mensam reverendissimi archiepiscopi Gnesnensis dotatae sunt. MK ks. 44 f. 412—413 v.

In nomine Domini Amen. Ad perpetuam rei memoriam, ea que per reges et principes ac dominatores pro subditorum commodo et legum observancia comeduntur, ne temporis diuturnitate e memoria hominum elabuntur, litterarum monumentis et testum fidedignorum annotatione perhennari consueverunt. Proinde nos Sigismundus Dei ratia rex Polonię et Lithuanie, nec non terrarum Cracovie etc. significamus tenore presencium etc., quia nos habentes rationem sollicitudinum reverendissimi in Christo patris domini Joannis de Lasco sanctę Gnesnensis ecclesie archiepiscopi et primatis sedisque apostolice legati noti sincere nobis dilecti, per suam potestatem pro condicione meliori bonorum mense sue archiepiscopalis Gneznensis facienda habitorum, ac ad petitiones paternitatis sue, ius polonicum civile seu urbanum nunquam in isto regno ante habitum sed per nos pro tranquillitate et bono statu civitatum quecumque illud amplexabantur noviter editum atque conditum, omnibus et singulis civitatum oppidorum et villarum archiepiscopalium ad mensam (f. 412 v.) archiepiscopalem nunc et imposterum ex quacumque causa aut condicione pertinencium dedimus et donavimus, cui quidem iuri novo civili polonico nomen et denominationem ex nomine nostro ad perennem nominis nostri memoriam videlicet Ius Civile Polonicum Sigismundinum indidimus, quo nomine sigismundino nostro ius predictum fecerimus perpetuo nominandum. Itaque de predictis omnibus et singulis civitatibus, oppidis, villis et bonis archiepiscopalibus nunc et imposterum ut prefertur ad mensam

* Jolanta Dworzaczkowa, *Z historii projektu kodyfikacji Macieja Śliwnickiego*, Czasop. Pr.-Hist. t. VI, cz. 1 (1954), s. 178 i n.

archiepiscopalem pertinentibus, omnia et singula iura polonica seu secularia et terrestria ac eciam civilia Maydeburgen[sia], Sreden[sia] et Culmen(sia) removemus et tollimus volentes, statuantes et decernentes quod in predictis civitatibus opidis, villis et bonis archiepiscopalibus in omnibus casibus et eventibus personas aut bona incolarum in civitatibus, opidis, villis et bonis predictis archiepiscopalibus existencium ac eciam in causis et eventibus in graniciebus seu intra granicies predictorum bonorum archiepiscopalium universorum et singulorum contingentibus, eciam si sint causę iniuriarum violentiarum, furto, mutilacionis, homicidii, sanguinis effusionis, aut alia occasione quacumque magna et minima motę aut movendę, non alio iure quam nostro predicto polonico civili sigismundino omnibus querentibus seu negotium iudiciale habentibus iusticia administretur per advocatos, proconsules, ac consules civitatum et oppidorum ac per scultetos, scabinos, et officiales villarum ac locorum predictorum archiepiscopalium quibus quidem advocatis, proconsulibus, et consulibus civitatum et oppidorum ac villarum et locorum archiepiscopalium scultetis et officialibus omnes et singulos predictas causas magnas et parvas ubicumque intra granicies bonorum predictorum archiepiscopalium contingentes damus et atribuimus facultatem cognoscendi, iuducandi, sentenciandi, et exequendi, ac eciam multandi et puniendi iuxta condiciones et formulas in predicto iure polonico civili nostro sigismundino inscriptas. Ipsi vero advocati, sculteti, et officiales predicti non alibi quam coram prefato domino archiepiscopo et successoribus suis aut coram locorum archiepiscopalium capitaneis, omnibus de se querentibus respondere debeant et in causis appellacionum ut gradatim procedatur decrevimus, scilicet quod ab officialibus locorum civitatum oppidorum et villarum ad capitaneos archiepiscopales ad quos civitates (413) opida, villę et loca predicta pertinent, ac ad eos, qui extra castra clavibus et possessionibus archiepiscopalibus prefecti essent, ab illis vero ad archiepiscopum seu ad iudices per eum deputandos ultime et finalis appellacionis et instancię pro iusticia ministranda et ipsius finali execucione ommissis alia appellacionum externis locis avocetur, appelletur et recurratur perpetuo. Volentes et statuantes quod quicquam a quopiam contra presens privilegium et decretum nostrum factum fuerit, illud nullum et irritum esse volumus et decernimus ac eciam ex nunc annullamus et irritamus, decernentes de consilio consiliariorum nostrorum infrascriptorum presentes in omnibus punctis clausulis et articulis valere eviterne in cuius rei testimonium sigillum nostrum et appensum. Actum Crac(ovie) in convencionie generali sabato proximo ante dominicam Judica anno domini millesimo quingentesimo tricesimo, regni vero nostri vigesimo quarto, presentibus ibidem et consencientibus: reveren(dis) in Christo patribus dominis Petro Thomiczki Cracovien(si) et regni nostri vicecancellario, Mathia Drzewiczki Cuiavien(si), Joanne Latalski Posnanien(si), Andrea Crziczki Plocen(si), Mauricio Ferber, Warmien(si), Joanne Carnkowski Premislen(si) et Joanne Conopaczki Culmen(si) episcopis ac magnificis et generosis ac Venerabilibus Christofero de Schidlowiecz castellano et generali capit(aneo) Cracovien(si) regnique nostri cancellario nec non Sira-dien(si), Gostinen[si], Schidlovien[si], Lucovien(si), et nove civitatis Corczin capit(aneo), Andrea de Thanczin palatino Cracovien(si), Rathnen(si), Chelmen(si), Crasnostawien(si), Belzensique et in Ocziecz capitaneo, Stanislae de Cosczielec palatino poznanien(si), Marienburg(en)si, Bidgostien(si), et Sluchovien(si) capitaneo, Otta de Chodecz palatino Sandomirien(si), Leopoliensique, Halicien(si), Colomigen(si) et Snjatinen(si) capitaneo, Nicolao de Cosczielec palatino Calisien(si), Brzesten(si) et Dobrzinen(si) capitaneo, Joanne comite de Tarnow palatino terrarum Russiae et regni nostri belli ductore generali, capi-

taneoque Sandomiriensi, Joanne de Opporow palatino Iuniwladislawien(si) et Cruswicen(si) capitaneo, Laurencio Prasmowski palatino Mazowie, Georgio de Baisen Marienburgensi Gnewensique capitaneo et Georgio Conopatski Pomeranien(si), Sweczensique capitaneo, palatinis Luca de Gorka castellano Posnanien(si) et capitaneo (413 v) Maioris Polonie generali, Nicolao de Schidlowiecz castellano sandomirien(si), et regni nostri thesaurario Radomien-sique, Oswiaczimen(si), Zatorien(si), Olstinen(si), Crzepicen(si) et Grodecen(si) capit(aneo), Joanne de Thanczin castellano capitaneoque Lublinen(si) ac curię nostrę marsalco, Petro Sobieski de Wisnicze castellano Woynicen(si), et regni nostro marsalco Premisliensi, Scepusien(si), Colensique capitaneo, Stanislaw de Sprowa castellano Biecen(si) et capitaneo Opocznienski tribunoque Cracowien(si), Joanne Wieczwieski castellano tribunoque Plocen(si) et capitaneo Bratianen(si), Petro Opalinski Landen(si), Nicolao Cricowski Sandecen(si) Burgrabioque Cracowien(si) castellanis, Joanne Chojeński preposito Poznanien(si), et archidiacono Cracowien(si), Andrea Zakrzewski burgrabio Cracowien(si), tribunoque Posnanien(si) secretariis, consiliariis nostris sincere ac fidelibus, devotoque nobis dilectis circa premissa testibus. Datum per manus prefati Christoferi regni nostri cancellarii sincere nobis dilecti. Relatae eiusdem cuius supra etc.

Na podstawie przytoczonego dokumentu możemy wbrew rozpowszechnionemu pogładowi¹ stwierdzić przede wszystkim, że bez względu na swe dalsze koleje, dzieło Śliwnickiego nie przeminęło całkowicie bez śladu. Należy tu ustalić, czy dokument nasz znany był O. Balzerowi, autorowi najnowszego studium poświęconego kodyfikacji Śliwnickiego. Praca ta, znaleziona w papierach zmarłego w postaci ułamkowej, nie zawiera określonej daty powstania. Opublikowano ją w tomie III Pism pośmiertnych w roku 1937.

Znajdujemy tam m. in. takie zdanie: „Odliczając jeden wyjątek (podkr. moje) o którym niżej, głucho o nim (tj. projekcie Śliwnickiego) nawet w źródłach współczesnych, mimo niezwykle ich bogactwo”². O jaki wyjątek chodziło Balzerowi, na pewno nie wiemy, gdyż w dalszej części pracy, która urywa się w pół zdania, nie znajdujemy o nim wzmianki. Należy przypuszczać, że miał on na myśli właśnie nasz dokument, co zdaje się potwierdzać fakt, że w czasie dokładnego przeglądania papierów zmarłego, w jednej z tek zawierającej materiały dotyczące prób kodyfikacyjnych XVI w.³ natrafiłem na odpis wspomnianego już dokumentu.

Dalsze ustalenie, jakie możemy uczynić na tym miejscu, dotyczy faktu uzyskania przez Śliwnickiego aprobaty królewskiej dla swego dzieła, czemu od Helcla poczynając przeczyła cała literatura. Przytoczona przez Dworzaczkową mowa Śliwnickiego⁴, w zestawieniu z podanym dokumentem może być najlepszym tego dowodem.

Opierając się wreszcie o te same materiały możemy stwierdzić, że praca Śliwnickiego, wbrew pogładowi Balzera⁵, powtórzonemu przez Dworzaczkową⁶, miała charakter kodyfikacji o charakterze ogólnostanowym⁷, wprowadzonej na miejsce

¹ Pogląd ten powtarza ostatnio Dworzaczkowa, op. cit., s. 178.

² Balzer, *Pisma pośmiertne*, t. III, Lwów 1937, s. 322.

³ Ossolineum Manuscripta III 7787.

⁴ L. c., s. 182.

⁵ Op. cit., s. 340.

⁶ Op. cit., s. 178.

⁷ Pogląd ten oparty na tekście projektu aktu promulgacyjnego do kodyfikacji Śliwnickiego wypowiedzieli St. Kutrzeba, *Historia Źródeł Dawnego prawa polskiego*, t. II, s. 267 oraz St. Estreicher, *Kultura prawnicza w Polsce XVI w.*, Kraków 1931, s. 18.

prawa niemieckiego oraz początkowo posiłkowej w stosunku do dawnego prawa polskiego.

Ze wszystkich znanych nam dotąd źródeł dotyczących dzieła Śliwnickiego wynika niezbicie, że był nim w szczególny sposób zainteresowany prymas Łaski, główny jego protektor. Jakie mogły być tego powody? Jak wiadomo, Łaski, jeden z najwybitniejszych przedstawicieli obozu reformy, zmierzający do wzmocnienia władzy państwowej, od dawna myślał nad unowocześnieniem prawa polskiego. Gdy około roku 1522, równoległe z pracami nad *Formula Processus*, król powierzył mu opracowanie kodyfikacji całości prawa polskiego, o czym pisze Śliwnicki we wstępie do swej pracy, właśnie jemu, wychowankowi akademii bolońskiej, Łaski powierzył to zadanie⁸. W swej pracy nad projektem kodyfikacji oparł się Śliwnicki na prawie rzymskim. Sądząc z wspomnianej już mowy Śliwnickiego, król przyjął projekt przychylnie. Zdając sobie jednak sprawę, że tego rodzaju praca nie może liczyć na przyjęcie w Polsce, wobec niechęci magnatów, wrogich w ogóle próbom kodyfikacyjnym, polecił on Łaskiemu pozyskać dla tego projektu Stany Pruskie. Rozwój miast i w ogóle gospodarki towarowej w Prusach stwarzał lepsze warunki dla przyjęcia nowego prawa, opartego na założeniach romanistycznych, Łaski wystąpił tam w r. 1524 Śliwnickiego, licząc, że przykład Prus przychylniej usposobi dla projektu Polskę, Litwę i Mazowsze⁹. Jednak misję Śliwnickiego spotkało niepowodzenie. Jak jednak widzimy, Łaski nie rezygnuje z realizacji swego projektu. Nakłonił on na sejmie 1530 r. Zygmunta I. by udzielił mu prawo wprowadzenia *Ius Polonicum Sigismundinum* do dóbr arcybiskupstwa gnieźnieńskiego. Nie wiemy, czy uzyskany przez Łaskiego przywilej wszedł kiedykolwiek w życie. W każdym razie należy wziąć pod uwagę fakt, na który zwrócił już uwagę Helcel a za nim Koranyi¹⁰. Otóż zaledwie w 5 lat później, 2 X 1535 r., tenże Zygmunt I wydał postanowienie, mocą którego, do wszystkich miast i wsi rządzących się dotąd prawem niemieckim, wprowadzony został nowy układ tego prawa, w łacińskim tłumaczeniu Mikołaja Jaskiera¹¹.

Być może, że postanowienie to nie derogowało wcześniejszego od siebie przywileju. Ale jak w takim przypadku należy sobie tłumaczyć to, że Sigismundina doszła do naszych czasów tylko w jednym egzemplarzu? Należy raczej przyjąć, że i ta próba Łaskiemu się nie powiodła. Stwierdzenie takie zmusza jednak do zastanowienia się nad przyczynami, które spowodowały, że dzieło Śliwnickiego pomimo usilnych starań Łaskiego nie zostało w Polsce przyjęte.

St. Estreicher pisał ongi, że grunt dla recepcji prawa rzymskiego choćby nawet pośredniej... jest w Polsce XVI w. nieprzygotowany. Wszelkie usiłowania, aby nadać prawu rzymskiemu większy wpływ na praktykę, są z góry skazane na niepowodzenie¹². Konserwatywna część szlachty i magnaterii, wroga wszelkim próbom kodyfikacji prawa (wystarczy przypomnieć los, jaki spotkał korekturę Taszyckiego), tym bardziej wrogo usposobiona była do wszelkich prób usiłujących wprowadzić choćby pośrednio prawo rzymskie, i to jako wspólne dla wszystkich stanów. Jednolity system prawny, oparty na wzorach rzymskich, wzmacniający władzę państwową wydawał się jej zapowiedzią tak zaciekle zwalczanego *absolutum dominium*. Z drugiej strony miasta polskie, w których rozwój stosunków ekonomicznych nie dojrzał do

⁸ Estreicher, op. cit., s. 18.

⁹ Opis tych starań znajduje się w cytowanym już artykule Dworzaczkowej.

¹⁰ A. Helcel, *Iurium constitutionumque Sigismundinarum... a Mathia Slivnicio descriptio*, Bibl. Ordyn. Myszkowskiej 1859, s. VII; K. Koranyi, *Johannes Cervus Tucholiensis i jego dzieła*, Przew. Hist. Pr., t. I, s. 2.

¹¹ *Acta Historica...*, t. VIII, cz. 1, s. 85—86.

¹² Op. cit., s. 17.

recepji prawa rzymskiego¹³, traktowały być może utrzymanie prawa niemieckiego w obliczu stale wzrastającej przewagi stanu szlacheckiego, jako wyraz swej autonomii¹⁴. Antyniemieckie akcenty i antyluterańskie przepisy projektu Śliwnickiego nie mogły również przychylnie doń usposobić zwłaszcza gdy chodzi o Pomorze, w znacznej części niemieckiego patrycjatu miejskiego.

Pełniejsze wyjaśnienie tych problemów będziemy mogli otrzymać, o ile uda się rozszerzyć zasób posiadanych materiałów. Być może pozytywne rezultaty przyniosłaby kwerenda w archiwum arcybiskupim w Gnieźnie, a szczególnie uwzględnienie korespondencji Łaskiego.

W chwili obecnej chciałbym dorzucić jedną uwagę dotyczącą osoby Jana Łaskiego, którego działalność reformatorska, w oparciu o omówione wyżej materiały uzyskała naświetlenie z nowego punktu widzenia. Otóż nie sam Śliwnicki, jak to utrzymywał Estreicher¹⁵, ale również jego inspirator i protektor — Jan Łaski, przez swe zabiegi wokół wprowadzenia w Polsce jednolitego systemu prawa opartego na prawie rzymskim, wyprzedził w tym względzie Frycza-Modrzewskiego i Przyłuskiego.

ZESPÓŁ KATEDR HISTORII PAŃSTWA I PRAWA U. W.

¹³ Por. K. Koranyi, *Rys stosunków ustrojowych i prawnych w państwach europejskich i Rzeczypospolitej Polskiej w XVI w.*, Materiały Sesji odrodzeniowej PAN, W-wa 1953, s. 36.

¹⁴ Por. uwagę Dworzaczkowej, op. cit., s. 181, odnoszącą się do miast pruskich.

¹⁵ Op. cit., s. 18.